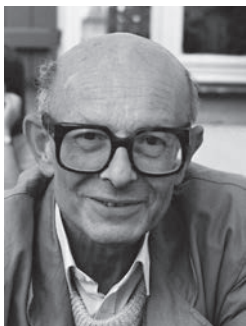

JOSEF JEDLIČKA: KREV NENÍ VODA

(1991)

Josef Jedlička (1927–1990) vstoupil do české literatury velkolepým svědectvím o fiasku socialistické utopie a rozpo-rech moderního člověka *Kde život nás je v půli se svou poutí* (1966). Poúnorovou realitu zde spodobnil s nesmírnou kondenzovaností, syrovostí i výsostnou lyrikou. Po emigraci roku 1968 pracoval Jedlička v kulturní redakci Svobodné Evropy a uplatňoval se zejména jako publicista a esejista. Dlouhodobě se však zabýval svou rodinnou historií, z níž nakonec vytěžil obsáhlou rodovou kroniku *Krev není voda*, jež se stala dílem neméně pozoruhodným.

Autor knihu věnoval svým vnukům, neboť „*tato kniha je věrně vypsání mého rodinného příběhu, a tedy z valné části i Váš příběh*“ (9). Vědomí rodové kontinuity a hledání rodových vzorců tvoří centrální osu vyprávění. Jedlička chronologicky (s četnými digresemi) odhaluje dějiny posledního století rodu otcova i matčina a posléze vstupuje na scénu jako korunní svědek sám, aby zaznamenal průběh svého dětství a jinošství – „*Můj vlastní příběh sem pak ovšem patří potud, pokud se v něm rodinná historie zrcadlí a příznačně vyjevuje, anebo pokud i jeho vnějším rámcem jako mnoha vnějším okolnostem života našich předků hrozí, že upadne v zapomnění.*“ (142) Pomocí náročné genetické archeologie trpělivě ohledává původní a hlubinné vrstvy rodové výbavy a odděluje je od novějších nánosů a příměsí, evokuje a rekonstruuje vztahy, vazby a události, ale také na základě bytí i pouhých indicií domýšlí a variuje, nabízí interpretační možnosti věrohodné, pravděpodobné i nezaručené.

Rovnocenné a stejnorodé místo tu zaujímají panoráma i mozaika doby, ani ne tak v zrcadle obrátů a zásahů velkých dějin jako v pestrém a důkladném zachycení bohatství a nevyčerpatelné různorodosti každodenního života, životních podmínek a stylu středních, nižších i chudých vrstev. Život se tu jeví jako akt daleko méně zprostředkovaný a odvozený než dnešní virtualita, založený do vysoké míry na vlastní aktivitě a neanonymních vztazích – každé inscenování reality, počínaje kramářskou písní přes loutkářskou produkci, laternu magiku až k divadlu a později biografu, se zde přijímá jako signifikantní, neobyčejné vytržení z reality, její ozvláštňování, zvýznamnění a jedinečný zážitek (divadelní realita pak také ovlivňuje způsob vystupování lidí směrem k teatrálnosti či melodramatické modulaci rodinných interakcí).

Jedlička vystupuje jako obránce a ctitel zanikajícího světa a diferencovaně i mnoha jeho hodnot, od zapomínaných mravních kvalit a důrazů až po solidnost řemeslnické práce či půvab ještě nenarušené přírody. V jeho textu defiluje v širokém řečišti dobová realita a kultura ve své vytříbenosti i všednosti – zvyky a obyčeje, ceremoniály a rituály, sklony a tendence, formy jednání a vystupování, projevy a ráz života privátního a veřejného; všechno, co utváří a kompletuje osobnost, její styl, zařazení a směřování, v nichž se prožitky, východiska a vlivy slévají v celek životní cesty. Důležité místo zaujímá okruh lidské obživy a dělnosti – autor nastiňuje profil dávného živnostnictví a řemeslnictví (stejně zásady však nalézá i u představitelů profesí úřednických, učitelských či podnikatelských) jako úporné, svědomité a poctivé práce konturované stavovskou ctí a smyslem pro povinnost, myšlenkou na potomky a věrností dílu směřujícímu k sebezpřesahu. Můžeme zde izolovat kategorii (sui generis dobovou) počestnosti jako směsi morálních zásad a jistot, obav, předsudků i nepřekročitelných zábrán a limitů. Postupně se před čtenářem v řadě líčení, epizod a náznaků rozvíjí starosvětskost ve svém hodnototvorném i rigidním rozměru: s klady odříkavé skromnosti, uměřenosti, rodinné soudržnosti a neochvějně mravnosti i zápory pustého formalismu a ritualizace, pověrečnosti, chamtivosti a nepřekročitelnými majetkovými přehradami i ničivou pomlouvačností a klepařstvím.

V centru Jedličkova zájmu je rodina a rozvětvené příbuzenstvo. V jeho pojetí se jeví jako široké společenství, nesmazatelná pečeť a pevné pouto, společenství hmatatelně sdílených osudů, příběhů, zkušeností, útrap i úspěchů. Rodina v sobě zahrnuje genetický fond i odkaz, typologický, tělesný a fyziognomický, ale též je přenosem skutků, činů, smýšlení, temperamentu i charakteru. Rodinné vztahy zahrnují svoje mytologie i legendy, věci zastřené a záhadné, jejichž odhalování a luštění vede k zjištěním nepříjemným, trapným a bolestným. Jedlička trpělivě rozplétá zauzlovanou a mnohdy neprůhlednou síť příbuzenských vztahů na základě auto-psie, zkazek a zvěstí, vědomí souvislostí a namnoze i intuitivního nazření (zvláštní synchronicitu ve spojení rodičů představoval fakt, že jejich oba otcové zemřeli ve stejný rok a den). U svých předků zamýšlí autor odhalit „*samu nejjemnější tkáň jejich bytosti*“ (133), proto je sleduje z různých úhlů, všimá si, jak se protiklady lidského charakteru vtiskují do repertoáru chování, na jejich třináctých komnatách zkoumá narušování norem a následné způsoby úniku, vyhýbání a vyrovnávání se s nástrahami. Odlišnosti rodových strategií (projevující se v různých postojích, v hodnotových střetech, v chování k odrodilcům, ve vztahu k majetku) a tradic větve matčiny a otcovy mu ukazují absurdnost a zbytečnost konfliktů, nepotlačitelnost opakovaně pošetilosti i stálé příklady lidské nedokonalosti. V rodině se odehrává i prožívání svátečnosti. Svátky Jedlička zobrazuje jako zastavení a přitakání údělné cykličnosti času; neobyčejnou roli v nich zaujímá jídlo získávající až sakrální funkci, v níž se stává požehnáním, oslavou vlády nad přetvářenou přírodou a potěchou všech člověku daných smyslů.

Jedním z klíčových a nejsilnějších témat knihy je proces autorova zrání a vyrovnávání se se světem, znovuvybavení jeho hořkých iniciací zvláště v rodinném prostředí. V epizodě vydírání spolužákem, vzdáleně připomínající motiv z Hessova *Demiana*, zobrazil Jedlička střetnutí s mocí uhranutou příležitostí ovládat a porobit druhého i její vítězné překonání. Na vývoji poměru k rodičům dokumentuje jejich neporozumění, necitlivost a opouštění v kritických situacích, vedoucí ke ztrátě nevinnosti, „*již je třeba, aby člověk uvěřil, že štěstí, krása a dobro, jež ho občas potkají, nejsou jen předstupněm a rafinovanou součástí nemilosrdného poučení, že vše je marnost nad marnost a bláznovské kvaltování srdce*“ (301–302). Náhle deziluzivní vidění rodičů předznamenává počátek vytržení z ráje, odkrytosti a vydanosti světu se všemi jeho nebezpečnostmi a rozpory, jakož i nástup tázání, reflexe, pocitu jedinečnosti a výlučnosti v lidském samobytí, stimulující a iniciující ovšem i tvořivost („*zjitřelá citovost hledá uklidnění v členitém tvaru a směřuje tak k výrazu, k dílu – jestliže se tak děje pod příznivou konstelací*“, 363). Rodiče líčí Jedlička se směsicí lásky, pochopení, nadhledu, objektivity a věcnosti jako konzervativní a stereotypní středostavovské maloměšťáky, jeho vidění je nezastírající a místy až brutálně otevřené (zvláštní problém pro něj představuje zejména vztah k matce, jejíž profil zůstává nedovršený a ve finále zamlčený).

Jedličkovu kroniku času charakterizuje důkladná obeznámenost a široká obzíravost, s jejichž pomocí předestírá nejrůznější místa i sídla s jejich dějinami, svérázem a koloritem, věnuje se hutné, detailní i citově zabarvené deskripci domů, bytů, krajin, činností, her i zábav, oblékání a módy. Rozlišuje vždy prvotní nahlédnutí věci od průběhu jejího poznávání, podstatu od dojmu. Krajina je pro Jedličku místem obývaným či obyvatelným, uzpůsobeným k životu a vytvářejícím průsečík domova – stává se projevem kultury, duchovního založení a rozpoložení člověka ve své době. Mezi místem a lidmi existuje úzké sepětí, vlídný soulad, nebo též roztržka a disharmonie.

Jedlička vyniká uměním psychologického (ale i figurálně konkrétního) portrétu, který rozehrává na základě vlastního poznání, nebo třeba jen dávné fotografie – ze zdánlivých marginálií objevuje nepoměr mezi lidskou „personou“ (tj. vůlí jevit se okolí jistým způsobem) a pravým stavem skutečnosti. Individuální konstituce vystihuje barevně a plasticky, s akcentem na dominanty, ale i s citem pro zvláštnosti a odchylky. Lidem a jejich myšlení a utváření se snaží především porozumět, empaticky a hlubinně, akceptovat je, vyložit je nejprve z jejich hlediska a pak přidat vlastní kritické přehodnocení. Hojně užívá dlouhých, široce rozvitých vět rozlévajících se vizualizovanými záběry reality, již popisuje do nejmenších podrobností. Neobejde se bez množství regionalismů, názvů předmětů, činností, jídel i zapomenutých reálií.

Ve své kronice se Jedlička pokusil o rehabilitaci pojmu *paměť* v plném slova smyslu, o zpřítomnění nastřádaného času. Příkladem podobného díla v české lite-

ratuře je například Holečkova epopěj *Naši* nebo Durychův *Kouzelný kočár*. Zároveň však Jedlička usiloval o jakousi psycho-historickou syntézu konfrontující dobovou realitu, stylizaci a sebepopis s dnešním sémiotickým pohledem. Přes průzkum lidského chování a směřování v mnoha kontextech dospívá k existenciálnímu důrazu na splynutí s pozitivním rodovým předurčením, obsaženým v „dědictví krve“, ale s možností činně přetvářejícího a pružného postoje k němu, neboť „*málo sejde na vnějších podmínkách, protože nic než svůj vlastní život nemá člověk na vybranou, a jestli za něco stojí, je za něj odpovědný*“ (338).

Ukázka

A uplynulo i drahně času od okamžiku, kdy jsem poprvé usedl za stůl, abych sepsal stručnou rodopisnou zprávu netuše, že se přece jen může splnit naděje, jíž jsem proti všemu rozumu a odříkané lásce vkládal v minulost, a že se právě v tomto čase pokušení smrti rozpomenu na budoucnost zasutou zapomněním – a všechno, co bylo, jest a snad ještě bude, se ve svém úhrnu stane naplněním a obsahem mého osudu, za nějž ručím a odpovídám. Neuhnul jsem tomu, vždyť právě takový je úděl – los lidí a moje boží pře.

V rodové posloupnosti, která mi nepatří a jíž jsem volky nevolky průchozím místem, pak platí pouze to, jak jsem naložil s dědictvím, co jsem z něho uchoval, co promarnil a co k němu ze svého přidal.

(469–470)

Vydání

Krev není voda, Československý spisovatel, Praha 1991.

Překlady

Německy (2002): *Blut ist kein Wasser: Roman*, Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart.

Reflexe

Opravdu jenom na první pohled je román prostým líčením rodinné historie. Ve skutečnosti jde o velký, široce koncipovaný román se složitou stavbou, která přesně vyjadřuje organické vznikání textu a dává mu podobu svérázného, živého organismu. Jeho jednotlivé příběhy, vyprávění, obrazy, úvahy vznikají jako odpověď na otázku, z čeho je utvořena má bytost.

Vladimír Karfík: „Ohlédnutí za osudem“, *Literární noviny* 1992, č. 24, s. 4.

Kronika *Krev není voda* je na první pohled prvotně svým stylem naprosto protichůdná; fragmentárnost a jakousi úsečnost nahradil plynulý tok pomalého, důkladného vyprávění, jehož kontinuita není narušována, a text působí dojmem pořádkumilovně uspořádanosti, podtrhující existenciální motivaci vyprávění jako životní bilance. Vyprávění se tentokrát neskládá ze zdánlivě samostatných příběhů, směřujících v mytickém kruhu opakování analogických či symptomatických rysů k jedinému globálnímu sdělení, ale zaměřuje se na

konkrétní, jedinečná, historická fakta, která se snaží co nejobektivněji uspořádat do linie logických souvislostí.

Alena Příbáňová: „Svědectví Josefa Jedličky“, *Sborník prací FF MU* 1998, řada literárněvědná, č. 1, s. 81.

Lze říci, že nerománovost zde neustále přechází v román a naopak, dokumentárnost se podřizuje formotvornému přístupu, který ji však nepřestává ani na okamžik akcentovat. Protikladně působící síly jsou neutralizovány jako ve funkčně vyváženém architektonickém komplexu. Ač by se nad ní dalo mluvit o experimentu (co do nerespektování fixovaných literárních druhů či postupů), má tato próza téměř klasicizující rysy. [...] Individuální osudy samy vytvářejí obraz společenské reality, přičemž se jejich existenciální vratkost, třebaže popíraná solidním zevnějškem, signalizuje nadcházející otřesy světa, v němž se odehrávají.

Miroslav Petříček: „Experiment a řád“, *Tvar* 1992, č. 17, s. 11.

Spirituální potřeby češství jsou tu postiženy v jejich ostýchavé zastíněnosti, v jejich nepřítomnosti a utajené působnosti. Lidé jdou svými osudy statečně a s trpělivou snahou dostat poctivě požadavkům vezdejšího bytí. [...] České pozemšťanství je v této kronice postiženo ve svém heroismu i ve své únavnosti. [...] Tak tato rodinná kronika je esejem o moderním češství a jeho osudech od usilování devatenáctého století, přes dosti pomíjivá vítězství počátku dvacátého století až na úpatí rozvratu, jenž zasáhl naše životy.

švnd [= Pavel Švanda]: „Josef Jedlička, Krev není voda“, *Akord* 1991/92, č. 10, s. 61.

Bibliografie ohlasů

STUDIE: A. Příbáňová, *Sborník prací FF MU* (řada literárněvědná č. 1), 1998, s. 75–83.

RECENZE: J. Vladislav, *Proměny* 1990, č. 4; P. Švanda, *Akord* 1991/92, č. 10; týž, *Proglas* 1992, č. 7; R. Matys, *Nové knihy* 1992, č. 7; M. Petříček, *Tvar* 1992, č. 17; V. Karfík, *Literární noviny* 1992, č. 24; V. Novotný, *Mladá fronta Dnes* 24. 4. 1992; I. Harák, *Střední Evropa* 1998, č. 78, též in *Nepopulární literatura*, Ústí n. Labem 1999, s. 93–96.

Jiří Zizler